

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA U ENGEDZA LWA U THOMA (FAL)

BAMMBIRI LA U THOMA (P1)

LARA 2010

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara 2

Bammbiri ili li na masiatari a 11.

PFESESANI

1. Bammbiri ili li na khethekanyo THARU:

KHETHEKANYO YA A:	Tholokanyondivho	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Manweledzo/Samari	(10)
KHETHEKANYO YA C:	Luambo	(40)
2. Vhalani ndaela DZOTHE nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso DZOTHE kha hedzi khethekanyo.
4. Thomani Khethekanyo INWE na INWE kha siatari LISWA.
5. Hune khethekanyo inwe na inwe ya fhelela hone ni talele.
6. Nomborani phindulo dzanu zwi tshi anana na kunomborelwe kwa mbudziso.
7. Ni tshi fhedza u fhindula mbudziso, ni pfuke mutala ni kone u ya kha i tevhelaho.
8. Nwalani zwi no vhalea, nahone nga vhudele.
9. Ni dzhieze nzhele zwiga zwa u vhalala, mupeleto, tswayo na khethekanyo ya maipfi.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**MBUDZISO 1**

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

Vho-Maria vho vhidzwa nga mutshinyalo vha aravha, vha vhidzwa nga ludzula vha fhumula. Avha Vho-Maria ndi mufumakadzi wa Vho-Mukundwa, munna we a vha e ramabindu muhulwane shangoni la Tshivhilwi kha la Hatshivhasa. Vho vha vha tshi funa muta wavho nga mbilu yothe. Vho-Maria ndi mufumakadzi vhe vha vha vho ditika nga mabindu a munna wavho. Avha mufumakadzi vho vha vha songo funzea, nahone vha sa todi u bveledza vhumatshelo havho. Hone, vho vha vha tshi funesa zwa mathakheni na u divhona sa muthu. Kha Vho-Maria hu tou vha zwone zwa mutongakaniwe ndi thumbu ya bvani. Vhupfe havho vho vhu fundedza na vhatannga vhavho, Muthude na Shandukani. Avha vhatannga ndi vhe vha litsha tshikolo vha tevhela zwa mabindu a mune wavho.

Ndi hunzhi he Vho-Mukundwa vha vha vha tshi fhambana navho musi vha tshi lingedza u kombetshedza uri vha ditahulele kha vhumatshelo havho, zwa sokou sea zwi tshi tanama. "Vhananga, pfunzo ndi ifa li sa sini; fungelelani zwa tshikolo ni litshe u ditika nga lupfumo lwanga." Ndi Vho-Mukundwa musi vha tshi khou ralo u laya vhana vhavho, ngeno kha avho vhana ayo mafhungo a tshi tou vha maloto. "Vhone khotsi a Muthude, heyi ndaka ndi ya havha vhananga. Vha yelani tshikoloni ngeno lupfumo lwo ri ambara fhanu hayani?" Ndi Vho-Maria musi vha tshi fhindulana na mukalaha wavho Vho-Mukundwa. Aiwa! A nga vha vhe Vho-Mukundwa vho mbo di tou zwi thupha. Vhana vha thoma u tongela vhaniwe na u tswa masheleni afho mabinduni. Vha thoma u sokou ita zwa vhubavhu na vhasidzana vha fhethu ho fhambanaho. Milomo ya u fhedza tshelede ya mabindu a mune wavho ya vha minzhi. Khonani dza vha nnzhi ngauri ho vha hu tshi liwa.

Vho-Maria vho vha vha sa tsha nangiwa na nga muthu na muthihi nge vha vha vhe mufumakadzi wa tshigwili. U tonga na hone ha thoma u vha ambara ngeno vhubombwe na hone vhu tshi ri thi taniwi. Maduna a phaphulana o phaphulana. Vhanna vha hadzingana vho hadzingana. Tshi mangadzaho ndi tsha uri avho vhanna vho vha vha sa kudani ngauri tshililelwa o vha e one masheleni e Vho-Maria vha vha tshi vha kovhela. Ilo lo tou vha dzanga la mafo kha ayo maduna. Vhanna vha tondela mita yavho nga lupfumo lwa muniwe munna. Tsho mangadzaho ndi tsha uri Vho-Maria vho vha vha tshi pfana na vhanna vha si na zwavho; vhomalambane na zwikandamarukhu.

Musi vhe kha zhalinga leneli la vhupombwe havho, Vho-Mukundwa ndi vhe vha sokou difhumutshela, nge vha vha vho no neta nga u kaidza. Vho-Mukundwa ndi munna wa u difhumulela vha si na nndwa na muthu. Ndi hunzhi he Vho-Maria vha vha vha tshi vha rwa ngeno vha sa lifhedzi. Izwi a di vha maitele a duvha liniwe na liniwe. Tshinwe tshifhinga mufumakadzi o vha a tshi di vhuya na mufarekano ha pfi vha ye u edela kha inwe kamara, vha di ya. Avha Vho-Mukundwa izwo zwo do vha la lwe vha farwa nga vhulwadze ha mbilu he ha fhedza nga u vha tuwisa shangoni; vha sia mabindu avho.

Nga murahu ha mbulungo, mabindu o thoma u wa tshothe nge a vha o no di thoma u sumbedza u sa shuma zwavhudi zwila mune wao a kha di tshila. Zwa wanululwa zwauri matsiko mufu o vha o riwalisa vharathu vhawe sa malaifa a ndaka yawe, sa izwi vho vha vho vhona mudzi wa iyo thaidzo ya mutani wavho. Zwikolodo zwa thoma u engedzea afho mabinduni a mutahabvu Vho-Mukundwa. Mabindu a valiwa, ha thoma u vha na thaidzo kha Vho-Maria na vhana vhavho. Vhula vhutama havho na ala maduna ha thafha nge ha vha hu ha u toda masheleni zwenezwila zwi tshi kha di naka.

Muthude na Shandukani vha thoma u tambula. Vhusiwana ha thoma u dinea maanda afho mutani wa Vho-Maria. Vho do fhedza vho didzhenisa kha zwigwada zwa u homboka dzigoloi dza vhathu, vha farwa vha valelwa. Vho-Maria vho vhona hu si na tshi no liwa vha tahela munwe munna a no pfi Vho-Malambane wa Hagumbu, a no shuma u vhada mpfo na phetho.

Ha, nangoho zwithu zwi a fhela. Wo fhalala mudi wa Vho-Mukundwa.

- 1.1 Mafhungoni aya bulani dzina la mufumakadzi wa Vho-Mukundwa. (1)
- 1.2 Vho-Mukundwa vho vha vha tshi shuma mini? (1)
- 1.3 Bulani madzina a vhana vha Vho-Mukundwa. (2)
- 1.4 Vho-Mukundwa vho vha vha tshi dzulela u laya vhana vhavho kha zwifhio? (2)
- 1.5 Sumbedzani hune Vho-Mukundwa vha fhambana hone na mufumakadzi wavho siani la kuhumbulele. (2)
- 1.6 Bulani zwithu ZWIRARU zwo wisaho bindu la Vho-Mukundwa zwe zwa vha zwi tshi itwa nga vhana vhavho. (3)
- 1.7 Vho-Mukundwa vho vhulawa nga vhulwadze vhufhio? (1)
- 1.8 Talutshedzani muhumbulo muhulwane wa mafhungo aya. (2)

- 1.9 Ndi masiandaitwa afhio e a wela vhana vha Vho-Mukundwa nga u sa pfa? (2)
- 1.10 Tlutshedzani zwine maambeke a tevhelaho a amba zwone:
- 1.10.1 Zwa sokou sea zwi tshi tanama. (1)
- 1.10.2 Vho mbo di tou zwi thupha. (1)
- 1.10.3 U divhona sa muthu. (1)
- 1.11 Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho nga uri *Ee* kana *Hai*, ni tikedze phindulo dzaṅu:
- 1.11.1 Mufumakadzi wa Vho-Mukundwa vho vha vha tshi andana na vhanna vho pfumaho. (2)
- 1.11.2 Muḍi wa Vho-Mukundwa vho ri u lovha wa mbo di fhalala. (2)
- 1.12 Nangani phindulo yo teaho kha maipfi a re zwitangeni:
- 1.12.1 Ifa la Vho-Mukundwa lo vha lo riwaliswa ... (vharathu/vhakomana /vhana/mufumakadzi). (1)
- 1.12.2 Munna we mufumakadzi wa Vho-Mukundwa vha mu tahela o vha e ... (ramabindu/mugudisi/makhanikhe/muvhadi). (1)
- 1.13 Ni a pfela vhutungu vhana vha Vho-Mukundwa kha zve vha tangana nazwo? Tikedzani phindulo yaṅu. (3)
- 1.14 Ambani vhupfiwa haṅu kha zve mufumakadzi wa Vho-Mukundwa vha vha vha tshi ita munna wavho. (2)

TḨANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO/SAMARI**MBUDZISO 2**

Vhalani mafhungo a tevhelaho ni a nweledze ni tshi khou sedza **zwiitisi zwi swikisaho kha u sudzuluswa ha vhana tshifhinga tshothe zwikoloni zwashu**. Nwalani mbuno dza SUMBE dzi kha mafhungo a pfalaho. Tshivhalo tsha maipfi anu tshi vhe vhukati ha maipfi a u bva kha 60 u ya kha 70. Nwalani tshivhalo tsha maipfi e na a shumisa zwitangini magumoni a samari yanu.

Nwaha muniwe na muniwe hu na khumbelo dzi itwaho zwikoloni zwo fhambanaho nga vhabebi vha vhana dza u ya u dzhena kha zwiwe zwikolo. Dziwe dza khumbelo hedzi dzi vha dzi songo tolwa zwavhuḏi nga vhahumbeli vhadzo. Izwi zwi anzela u itea musi niwana a tshi vho dzhia vhuḏifhinduleli ha vhabebi kana vhaundi vhawe.

Hu na vhana vhane vha toḏa u ya u dzhena kha zwiwe zwikolo nge vha vha vho feila. Vhana vhenevha ndi vhane vha si ḏidine nga u shuma mishumo ya tshikolo na u tevhedza ndaela dza vhagudisi. Naho vha fhufha na zwikolo zwo fhambanaho, vha nga ḏi fhedza vho kundelwa arali vha songo tevhedza milayo ya itsho tshikolo tshe vha pfulutshela khatsho.

Vhunga mahayani hu tshi ḏi vha na mishumoshumo, vhaiwe vhana vha ḏibvula khayi nga u humbela vhabebi uri vha vha swiswe mashakani.

Muniwe musidzana wa Luonde a no pfi Samaria o vhuya a humbela vhabebi vhawe uri vha mu dzhie le luvhale a yo dzhena huiwe. Izwo vhabebi vhawe vho zwi ita vha songo vhuya vha mu vhudzisesa. Mathina ene o vha tshi khou toḏa uri a ite zwa vhudzekani e kule navho.

Thama na dzone ri dzi sia ngafhi? Mbamahoḷa Luambo o ri u pfa uri thama yawe Tshibula u khou ya u dzhena tshikolo Tshamakwatini, na ene a mbo ḏi humbela vhabebi vhawe uri vha mu dzhie le luvhale a ye u dzhena henengei. Nwaha u sa athu na u fhela ro vho sokou pfa uri Tshibula na Luambo vho pandelwa nga niwambo wa vhudakwa.

Vhusiwana na hone vhu a dina. Hu na vhana vhane vha sokou tshintshekanya zwikolo vhaundi vha tshi vha tendela nga u vhona u sa fushea havho musi vho dzula navho. Zwisiwana zwi toḏa ngeletshedzo yo dzivhuluwaho.

Vhaiwe vha vhasidzana vha humbelelwa maluvhale a u dzhena huiwe nge vha gidimela nzeo. U ḏo wana musidzana wa minwaha ya fumirathi a tshi vho ya u redzhisitariswa kha tshiwe tshikolo nga vhomazwale.

Hu na vhagudi vha mikhwa mivhi i sa langei. Vhenevha vha dzulela u dina vhagudisi na vhañwe vhagudi ngavho. Naho vha tshintsha zwickolo a zwi farisi tshithu.

Vhabebi na vhaundi kha vha sedzuluse nyimele ya zwithu vha sa athu u humbelela vhana vhavho manwalo a u dzhena tshikolo huniwe.

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: LUAMBO**MBUDZISO 3**

- 3.1 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzi no a tevhela.

Lulimi ndi muraḁo wa ndeme kha muvhili wa muthu. Lu amba zwivhuya lwa fhata; lwa amba zwivhi lwa thutha. Dziphambano nnzhi kha vhagudi dzi bveledzwa nga u hofholana. U do wana mugudi a khou hofhola muḁwe mugudingae. A tshi ralo u tambuludza vhabebi vha uyo muḁwe phanda ha vhaḁwe vhagudi vha mbeu do fhambanaho. Kanzhi muhofholi u anzela u shumisa maipfi a matamba o a livhanya na muhofholwa kana vhabebi vhawe. Hu a swika hune muhofholwa a dinalea, a balelwa u langa mbiti dzawe. Hu si kale u do wana yo angana. Muhofholi kana muhofholwa a nga di huvhala. Kha tshiḁwe tshikolo vhagudi vho vhuya vha vhulahana nga ḁwambo wa u hofholana.

- 3.1.1 Ri neeni lifhambanyi la ipfi li tevhelaho no li shumisa fhungoni li pfalaho: **hofhola.** (2)
- 3.1.2 Topolani liitana lithihi mafhungoni aya ni dovhe ni bule mushumo walo. (2)
- 3.1.3 Nwalani fhungo la u thoma li kha khanedza. (2)
- 3.1.4 Topolani ipfi le la tou pambiwa kha luḁwe luambo ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)
- 3.1.5 Zwi amba mini hezwi? **U do wana yo angana.** (2)

- 3.2 Vhalani mafhungo aya ni kone u fhindula mbudziso dzi no a tevhela.

Mbishimbishi o bebwa Matangari nga la 15 Luhuh 1967. Khotsi awe Vho-Rabumbulu vho vha vhe mufhati a re na bvumo. O dzhena tshikolo phuraimari ya Ratshilumela. O ri u litsha tshikolo a ya a shambila dzibulasini. Ho ngo tsha dovha a vhuya, o mbo di fhata muḁi henengei. Mbishimbishi e henengei dzibulasini o ya a mala Maemu. Mudzimu o vha fhatutshedza nga zwikope zwiraru; vhatukana vhavhili na musidzana muthihi. O do farwa nga matungu lwa tshifhinga tshipfufhi. Anea matungu ndi e a mu dzhia fhanu shangoni nga la 12 Phando 2010.

A edele nga mulalo Dau.

- 3.2.1 Linwalo ili ndi la lushaka-de? (1)
- 3.2.2 Ndivho ya linwalo ili ndi ifhio? (2)
- 3.2.3 Topolani pfanywa ya ipfi **vhulwadze**, ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)
- 3.2.4 Nwalulani fhungo lo talelwaho nga fhasi no thoma nga ipfi **Maemu** ... (2)
- 3.2.5 Nani thukhufhadzo ya ipfi **musidzana**, ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)
- 3.2.6 Nani vhuthihi ha dzina heli: **zwikope**. (1)

3.3 Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

Hetshi ndi tshigoloi! Hu si helia likorokoro lanu line wo li namela wa pfa na khundu dzi tshi fhisa. A tshi todi u reilwa nga musadzi, vhareili vharwe vha nga mu tshaisa a tshi kha di dedengela. Tshi toda rine vhotalingwane ri sa tati u kanda mapfura. Ndi tshi takuwa ndi nga tshi palisa, nda dubisa buse, vhataleli vha sala vho dada. Tshelede wee, u va u ngafhi nandi! Muthu ane a nga nea tshelede ndi do mu rabelisa Mudzimu a mu engedza kararu.

- 3.3.1 Nani thalutshedzo i songo livhaho ya ipfi **tshigoloi**. (1)
- 3.3.2 Vhudipfi ha muambi ndi vhufhio musi a tshi bula maipfi aya?
- A Tshigoloi
B Likorokoro (2)
- 3.3.3 Topolani ipfi li songo swaiwaho ni dovhe ni li nwale lo swaiwa li fhungoni le na tou divhumbela. (2)

3.3.4 Ipfi **va** lo khakhea, inwi li khakhululeni li fhungoni le na tou divhumbela. (1)

3.3.5 Topolani lifurase line la sumba uri muambi u a dzhia sia nahone u sedza zwithu nga ito lithihi. (2)

3.3.6 Nani tshiduna tsha dzina **musadzi** ni dovhe ni li shumise fhungoni li pfalaho. (2)

3.4 Vhalani mafhungo a tevhelaho ni kone u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

NAMA YA PHUKHA

VHA A LA NAMA YA PHUKHA?

Kha vha dzhene silahani ya Mapani vha wane 1 kg ya nama nga mahala!

Ri rengisa nama ya tholo na nari.

Vha renga nama ya 10 kg vha wana 1 kg mahala.

U wana zwinzhi kha vha kwame:

Makhaya 076 200 7845
PO Box 522
Tshipise
0990

3.4.1 Khephusheni ya khungedzelo iyi ndi ifhio? (2)

3.4.2 Ndi nama ya phukha dzifhio ine ya khou rengiswa silahani la Mapani? (2)

- 3.4.3 Muthu a nga kwamana hani na avha vhaṅekedzi vha tshumelo
iyi? Bulani ZWIVHILI. (2)
- 3.4.4 Ndi ngani ho shumiswa fonto ṭhukhu kha mutaladzi wa
vhuṭanu? (2)
- 3.4.5 Mushumo wa tshiga tsha garukela kha khungedzelo iyi ndi ufhio? (2)

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 40

MARAGAGUṬE: 80